

บทที่ 3

วิธีการประเมินผล

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการประเมินประสิทธิผลของโครงการเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์ ในพื้นที่ของบ้านแม่จันทรวง และบ้านแม่เต๋อ ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปทำการศึกษาด้วยตนเองตามขั้นตอนของการเก็บข้อมูล ดังต่อไปนี้

- 3.1 การศึกษาเบื้องต้น
- 3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
- 3.3 วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การศึกษาเบื้องต้น

3.1.1 การวางแผนด้านข้อมูล

ผู้ศึกษาได้วางแผนการเก็บข้อมูล โดยการนำวัตถุประสงค์ของการศึกษามาแตกความให้เป็นวัตถุประสงค์ย่อย และประเด็นต่างๆ ที่แยกย่อยออกมาอีก หลังจากนั้นจึงสร้างเป็นแผนงานสำหรับจัดเก็บข้อมูลในภาคสนาม ในลักษณะของตารางการจัดทำข้อมูล ประกอบไปด้วยหัวข้อสำคัญ ดังนี้

- 1) วัตถุประสงค์หลัก
- 2) วัตถุประสงค์ย่อย
- 3) ประเด็นคำถาม
- 4) แหล่งข้อมูล
- 5) เครื่องมือในการเก็บข้อมูล
- 6) การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากนั้น ผู้ศึกษาจึงได้นำเอาตารางการแตกกรอบวัตถุประสงค์นี้ไปเป็นแนวทางในการจัดทำโครงสร้างคำถาม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

3.1.2 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและบุคคล

1) การศึกษาจากข้อมูลเอกสาร

แหล่งข้อมูลและการศึกษาข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ คือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ประกอบด้วย

- ก. แผนงานหลักของโครงการ
- ข. แผนงานประจำปี
- ค. รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี
- ง. รายงานการประชุมต่าง
- จ. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

2) การศึกษาข้อมูลจากบุคคล

หลังจากที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากตำราและเอกสารต่างๆ แล้ว ผู้ศึกษาจึงได้ทำการแลกเปลี่ยน พูดคุยและสัมภาษณ์ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ โดยที่ผู้ศึกษาได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ไว้ 3 กลุ่ม ดังนี้

ก. บุคลากรของโครงการฯ ได้แก่ ผู้จัดการโครงการฯ และเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภาคสนาม

ข. ประชาชนในหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน รวมไปถึงชาวบ้านอื่นๆ เพื่อช่วยเสริมความกระจ่างของข้อมูลและช่วยในการตรวจสอบข้อมูลอีกระดับหนึ่งด้วย

ค. ผู้แทนหน่วยงาน จากทางราชการและเอกชนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ใกล้เคียงของโครงการฯ เช่น กองกำลังผาเมือง กรมป่าไม้ โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ผู้แทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)

3.1.3 การศึกษาบริบทชุมชนและโครงการ

ผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นการศึกษาบริบทไว้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) บริบทของชุมชน โดยพิจารณาจากส่วนที่เป็นสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมโดยภาพรวม

2) บริบทของโครงการฯ คือ ความเป็นมา พื้นที่ดำเนินงาน ลักษณะพื้นที่ และวัตถุประสงค์ของโครงการฯ

3.2 เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

ผู้ศึกษาได้กำหนดเครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูล ได้แก่ ประเด็นการวิเคราะห์เอกสาร ประเด็นการสังเกต ประเด็นการสัมภาษณ์ และประเด็นการสนทนากลุ่ม

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการประเมินผลโครงการเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์ โดยวิธีการดังนี้

3.3.1 การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ

ได้แก่ แผนงานหลักของโครงการ แผนงานประจำปี รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปี รายงานการประชุมต่างๆ

3.3.2 การสังเกต (Observation)

ผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคของการสังเกตแบบมีไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ควบคู่ไปกับเทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อให้ได้มาซึ่งความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยในการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมนั้นเป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยมิได้เข้าไปเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมกระทำในเหตุการณ์ที่ตนดูอยู่ ส่วนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมกระทำในเหตุการณ์นั้นๆ ด้วย ในระยะแรกของการเริ่มทำงานสนาม ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตโดยไม่มีส่วนร่วม เช่นการสำรวจชุมชนหมู่บ้าน จากนั้นจึงได้เริ่มใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

3.3.3 การสัมภาษณ์ (Interview)

เมื่อผู้ศึกษาเข้าสู่ชุมชนและสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านในระดับหนึ่งแล้ว จึงได้เริ่มใช้การสัมภาษณ์ ในลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยในการพูดคุยจะมีความเป็นกันเองระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์

3.3.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ผู้ศึกษาได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มจำนวน 1 ครั้ง เพื่อให้ชาวบ้านมีการแสดงความคิดเห็นและมุมมองต่างๆ ที่มีต่อโครงการฯ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนแรก ผู้ศึกษาได้ปรึกษารื้อกับผู้ใหญ่บ้านถึงเวลาที่สะดวกของลูกบ้านที่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมสนทนากลุ่มในครั้งนี้ได้ ซึ่งเวลาที่ชาวบ้านสะดวกและผู้ใหญ่บ้านเห็นสมควรคือ เวลา 19.00 น. สถานที่คือ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านแม่จันทรวง ผู้ศึกษาได้ขอให้ผู้ใหญ่บ้านช่วยแจ้งให้กับชาวบ้านถึงวัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่ม

2) ขั้นตอนที่สอง หลังจากได้กลุ่มเรียบร้อยแล้ว มีชาวบ้านมาร่วม ทั้งหมดประมาณ 20 คน ประกอบด้วยคณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านอื่นๆ ผู้ศึกษาได้เริ่มการสนทนาโดยการแจ้งถึงวัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่มในครั้งนี้ โดยต้องการทราบถึงความคิดเห็นของชาวบ้านที่มีต่อโครงการฯ ในตอนแรก ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าที่จะออกความเห็นมากนัก เนื่องจากชาวบ้านบางคนยังคงเข้าใจว่าผู้ศึกษาเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ศึกษาจึงได้อธิบายถึงสถานภาพของผู้ศึกษาชาวบ้านจึงได้เข้าใจ หลังจากนั้น การสนทนาจึงราบรื่นและเป็นกันเองขึ้น มีผู้กล้าแสดงความคิดเห็นทั้งในเชิงบวกและลบต่อโครงการฯ

3.3.5 การจดบันทึก

1) การจดบันทึกบันทึกข้อมูล โดยผู้วิจัยได้จดบันทึกย่อข้อมูลที่สำคัญๆ ขณะที่ทำการสังเกตหรือทันทีหลังการสังเกตเพื่อป้องกันการลืม รวมทั้งทำแผนผังคร่าวๆ ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไว้ด้วย หลังจากนั้นจึงได้นำบันทึกย่อที่เขียนไว้มาเรียบเรียงเป็นบันทึกที่มีข้อความขยายมากขึ้น เพื่อให้เกิดความสะดวกในการวิเคราะห์และวางแผนการเก็บข้อมูลในขั้นต่อไป

2) เทปบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป ผู้ศึกษาได้ใช้เทปบันทึกเสียงเพื่อในการสัมภาษณ์และใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อทำการบันทึกภาพของสภาพปรากฏการณ์และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนระหว่างที่เก็บข้อมูล

3.4 การตรวจสอบข้อมูล

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รวบรวมมาว่าครบถ้วนสมบูรณ์ ครบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้หรือไม่ โดยผู้ศึกษาได้อาศัยวิธีการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า (Triangulation) ในการตรวจสอบข้อมูล ซึ่งมีวิธีการ ดังนี้

3.4.1 การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล

โดยการตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่ได้มาซึ่งประกอบด้วย เวลา สถานที่ บุคคล โดยพิจารณาว่าหากข้อมูลเหล่านั้น ต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคล ที่ให้ข้อมูลจะเป็นข้อมูลที่เหมือนกันหรือไม่ ถ้าหากข้อมูลที่ได้มานั้นต่างเวลา ต่างสถานที่และบุคคล แต่มีความสอดคล้องกัน ผู้ศึกษาถือว่าข้อมูลนั้นๆ อยู่ในระดับที่น่าเชื่อถือได้ แต่ในกรณีที่ข้อมูลขัดแย้งกัน ผู้ศึกษาจะนำไปตรวจสอบเพิ่มเติมกับผู้ที่เกี่ยวข้องและปรับระดับความเชื่อถือของข้อมูลให้ชัดเจนขึ้น

3.4.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะดำเนินการจากข้อมูลที่รวบรวมมาแล้วเป็นข้อมูลที่นำมาจัดหมวดหมู่และนำมาวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ (Content Analysis) ทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของปรากฏการณ์ที่ศึกษา และนำมาเขียนรายงานเชิงพรรณนา โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.5.1 การจำแนกและจัดระบบ

เป็นการจัดข้อมูลที่กระจัดกระจายให้อยู่ในระบบโดยอาศัยพื้นฐานการจำแนกหมวดหมู่อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์ แยกแยะองค์ประกอบของปรากฏการณ์ที่ศึกษาและทำความเข้าใจกับระบบของความหลากหลายเหล่านี้ มีขั้นตอน ดังนี้

1) การจำแนกปรากฏการณ์ เป็นการจัดและจำแนกปรากฏการณ์ออกเป็นหมวดหมู่ โดยศึกษาจากการจัดการโครงการ การมีส่วนร่วม การดำเนินการ ที่จะนำไปสู่การประเมินผลโครงการเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์

2) การจัดระบบข้อมูลที่มีความสัมพันธ์ คือการจัดระบบเพื่อทำความเข้าใจชุมชน มีการจำแนกข้อมูลที่อาจทำได้หลายลักษณะ ซึ่งการจำแนกจะทำให้เห็นความแตกต่างอย่างเป็นระบบไม่ซ้ำซ้อนกันและกัน ดังนี้

ก. ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนและโครงการฯ (Context) ในประเด็นนี้ผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษาและแหล่งข้อมูลต่างๆ อันประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม และสถานการณ์เรื่องการทำกรเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์มาอธิบายถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำกรเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์ เชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องการประเมินโครงการฯ

ข. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของการวิจัยของผู้ศึกษาในประเด็นประเมินโครงการฯ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จาก

- ปัจจัยป้อน (Input) ประกอบด้วย งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ บุคลากร
- กระบวนการ (Process) ประกอบด้วย การบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม การดำเนินกิจกรรม
- ประสิทธิภาพ (Product) ของโครงการฯ

ค. การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางแก้ไขจากโครงการฯ

ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลที่ได้ในประเด็นต่างๆ มาจัดเป็นหมู่และวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถไปสู่ความเข้าใจเรื่องการประเมินผลโครงการเกษตรผสมผสานเพื่อการอนุรักษ์